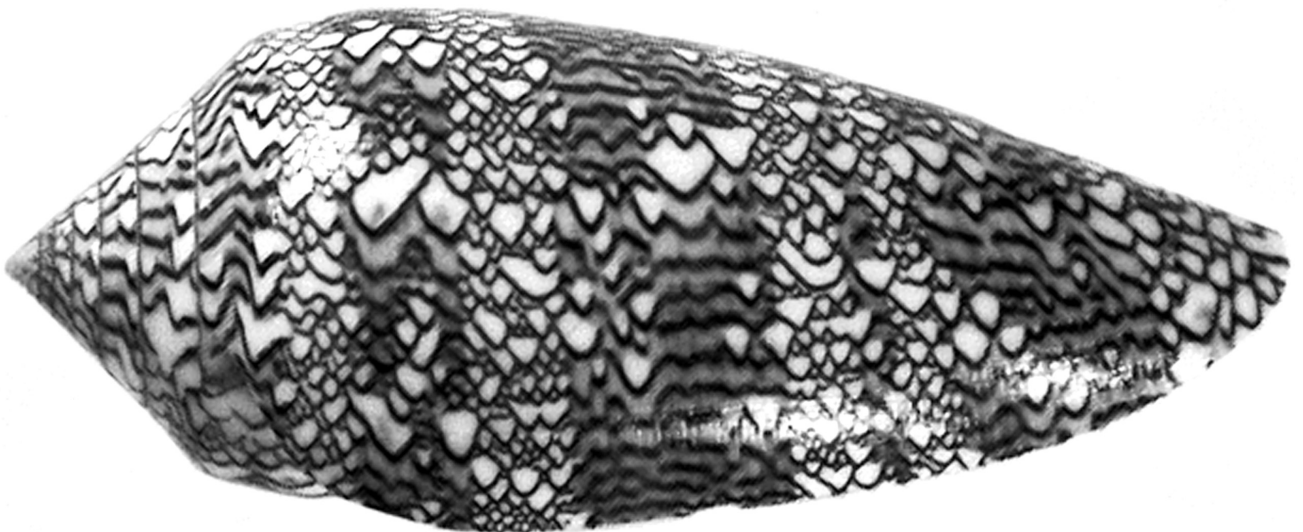

ΦΑΚΕΛΟΣ: ΒΙΟΪΑΤΡΙΚΗ ΕΡΕΥΝΑ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

ΜΙΑ ΜΙΚΡΗ ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΔΡΟΜΗ

ΗΛΙΑΣ ΚΟΥΒΕΛΑΣ

Τα *Σύγχρονα Θέματα* είχαν, πριν από λίγα χρόνια, παρουσιάσει ένα αφιέρωμα με τίτλο «Η δημόσια υγεία στην Ελλάδα σήμερα». Τα μεγάλα προβλήματα στον χώρο, που με έμφαση αναφέρθηκαν σε εκείνο το αφιέρωμα, συνεχίζουν να υπάρχουν δυστυχώς ακόμα. Και για να αναφέρω μόνο ένα από αυτά: πρόκειται για την ανυπαρξία πρωτοβάθμιας περίθαλψης που οφείλεται όχι μόνο στην αδυναμία της δημόσιας διοίκησης να σχεδιάσει και να οργανώσει τούτο τον εξαιρετικά σημαντικό θεσμό, αλλά και στην αντίδραση ποικίλων κοινωνικών παραγόντων, του ιατρικού κόσμου της χώρας περιλαμβανομένου. Στο παρόν τεύχος των *Σύγχρονων Θεμάτων* συμπεριλάβαμε ένα αφιέρωμα για τη «βιοϊατρική έρευνα στην Ελλάδα σήμερα», ένα επίσης κρίσιμο θέμα που σχετίζεται με την υγεία των ανθρώπων. Σε αυτό το εισαγωγικό σημείωμα θα προσπαθήσω να κάνω μια σύντομη αναδρομή στη σχετικά πρόσφατη ιστορία του θέματος, όπως την έζησα προσωπικά.

Ήταν, αν θυμάμαι καλά, το καλοκαίρι του 1978, λίγους μήνες μετά την επιστροφή μου στην Ελλάδα και την έναρξη της λειτουργίας της Ιατρικής Σχολής του Πανεπιστημίου Πατρών, που δέχτηκα την τηλεφωνική πρόσκληση για μία σύσκεψη που θα πραγματοποιείτο στο Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών (ΕΙΕ). Αντικείμενο της συνάντησης, όπως μας είπε ο προσκαλών, ήταν να δημιουργηθεί μία υπηρεσία, η οποία θα φρόντιζε να οργανώσει την έρευνα στην Ελλάδα. Όπως μας είπε χαρακτηριστικά «όλοι στην Ευρώπη λένε στον πρωθυπουργό (Κωνσταντίνο Καραμανλή): πώς ζητάς να μπει στις Ευρωπαϊκές Κοινότητες (νομίζω αυτός ήταν ο όρος τότε) χωρίς να έχεις οργανωμένη έρευνα στην Ελλάδα;». Έτσι, ως απόκριση σε αυτή την πίεση από την Ευρώπη δημιουργήθηκε η Υπηρεσία Έρευνας και Τεχνολογίας, στην οποία εντάχθηκε ένας μικρός αριθμός αξιόλογων επιστημόνων. Θα μπορούσα να πω ότι επρόκειτο για μια υπηρεσία υπόδειγμα, η οποία ανέλαβε να διαχειρισθεί ένα μικρό ποσό κονδυλίων που διατίθεντο για την έρευνα, και το οποίο ως τότε διαχειριζόταν το ΕΙΕ. Βέβαια, συνέχισαν να υπάρχουν διάφορα φέουδα, όπως τα Υπουργεία Υγείας και Γεωργίας που μοίραζαν ερευνητικά κονδύλια με μάλλον αδιαφανείς τρόπους.

Μετά την ένταξη της Ελλάδας στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα και την άνοδο του ΠΑΣΟΚ στην εξουσία, η Υπηρεσία

Έρευνας και Τεχνολογίας αναβαθμίστηκε σε Υπουργείο Έρευνας και Τεχνολογίας, το οποίο πολύ γρήγορα μετατράπηκε σε Γενική Γραμματεία Έρευνας και Τεχνολογίας (ΓΓΕΤ), που εντάχθηκε στο Υπουργείο Ανάπτυξης, με προφανή στόχο να ενταχθεί η έρευνα στις διαδικασίες ανάπτυξης της χώρας. Η ΓΓΕΤ συνέχισε να είναι μια υπηρεσία υπόδειγμα και οι Γραμματείες που ανέλαβαν ήταν συνήθως άνθρωποι με σημαντικό ερευνητικό έργο και με πολύ καλή γνώση των τρόπων λειτουργίας των ερευνητικών θεσμών του εξωτερικού. Η ΓΓΕΤ είχε να διαχειρισθεί πλέον ένα πολύ μεγαλύτερο ποσό ερευνητικών κονδυλίων, λόγω της εισροής χρημάτων από την Ευρωπαϊκή Ένωση, η διαχείριση των οποίων έγινε με άψογο τρόπο μέσα από διαφανείς προκηρύξεις και κρίσεις που στηρίχτηκαν σε αμερόληπτες κρίσεις από κριτές υψηλού επιστημονικού επιπέδου της ημεδαπής και της αλλοδαπής. Ειδικά για την ιατροβιολογική έρευνα πραγματοποιήθηκαν ουσιαστικά βήματα, με στόχο την αναβάθμισή της. Θα αναφερθώ σε μερικά από αυτά: πρώτον, ο διορισμός στο Ελληνικό Ινστιτούτο Παστέρ και στο τότε Ίδρυμα Φλέμινγκ επιστημονικών συμβουλίων με καθαρά επιστημονικά κριτήρια είχε ως αποτέλεσμα την εκλογή υψηλού επιπέδου νέων ερευνητών με καθαρά αξιοκρατικά κριτήρια και την εντυπωσιακή αναβάθμιση των δύο αυτών κέντρων. Οι νέοι αυτοί ερευνητές ήταν σε θέση να διεκδικήσουν και να κερδίσουν ανταγωνιστικά ερευνητικά προγράμματα και στο εσωτερικό και στο εξωτερικό. Ειδικά το Ινστιτούτο Φλέμινγκ αναβαθμίστηκε σε Κέντρο Ιατροβιολογικών Ερευνών και εγκαταστάθηκε στο νέο κτήριο στη Βάρη, το οποίο για πολλά χρόνια ρήμαζε ως γιαπί. Δεύτερον, η ίδρυση στο Πανεπιστήμιο Κρήτης του Ιδρύματος Τεχνολογίας Έρευνας (ΙΤΕ), στο οποίο περιλαμβανόταν και το Ινστιτούτο Μοριακής Βιολογίας και Βιοτεχνολογίας (ΙΜΒΒ), αποτέλεσε τομή για την ανάπτυξη της σχετικής έρευνας στην Ελλάδα. Το ΙΜΒΒ υπό την καθοδήγηση του Φώτη Καφάτου –που ήταν ο πρώτος επιστημονικός διευθυντής–, αλλά και των συνεργατών του, αναδείχθηκε και συνεχίζει να είναι ένα από τα σημαντικότερα ερευνητικά κέντρα στον χώρο της μοριακής βιολογίας σε διεθνές επίπεδο. Σημειώνω ότι ο ρόλος του Φ. Καφάτου στην ανάπτυξη της έρευνας στη μοριακή βιολογία στην Ελλάδα επεκτείνεται και χρονικά και ουσιαστικά πολύ πιο πέρα από τη λειτουργία του στο ΙΜΒΒ, δεδομένου ότι στο εργαστήριό του στο Harvard εκπαιδεύτηκε μια γενιά ελλήνων μοριακών βιολόγων, οι οποίοι πα-

Ο Ηλίας Κούβελας είναι ομότιμος καθηγητής φυσιολογίας στην Ιατρική Σχολή του Πανεπιστημίου Πατρών.

ρήγαγαν πολύ υψηλού επιπέδου ερευνητικό έργο είτε στη Ελλάδα είτε στο εξωτερικό. Ενδεικτικά αναφέρω τον Αργύρη Ευστρατιάδη και τον πρόωρα χαμένο Γιώργο Θυρέο, ο οποίος διαδέχθηκε τον Φ. Καφάτο στην επιστημονική διεύθυνση του IMBB μετά την αποχώρηση του τελευταίου, προκειμένου να αναλάβει την επιστημονική διεύθυνση του European Molecular Biology Laboratory στη Χαϊδελβέργη.

Στην αναβάθμιση της βιοϊατρικής έρευνας στην Ελλάδα κατά τη δεκαετία του 1980 έπαιξαν σημαντικό ρόλο και τα Πανεπιστήμια στα οποία είχαν προστεθεί και οι νέες Ιατρικές Σχολές Πατρών, Ιωαννίνων και Κρήτης. Οι νέοι ειδικοί νόμοι με βάση τους οποίους εξελέγησαν οι καθηγητές όλων των βαθμίδων στις σχολές αυτές (διεθνή εκλεκτορικά σώματα κτλ.) είχαν ως αποτέλεσμα την εκλογή ενός επιστημονικού δυναμικού με αξιόλογη ερευνητική εμπειρία στο εξωτερικό, την οποία μετέφεραν στην Ελλάδα. Έτσι, παρά τις τεράστιες δυσκολίες, σύντομα δημιουργήθηκαν και εκεί ερευνητικές ομάδες που ήταν σε θέση, όπως και στα ερευνητικά κέντρα, να διεκδικήσουν και να κερδίσουν ανταγωνιστικά ερευνητικά προγράμματα μέσα και έξω από την Ελλάδα. Η δημιουργία του νόμου για την έρευνα και η ίδρυση των Επιτροπών Έρευνών και των Ειδικών Λογαριασμών στα Πανεπιστήμια διευκόλυνε ουσιαστικά τις ερευνητικές διαδικασίες. Στο σημείο αυτό θέλω να τονίσω ότι ο νόμος για τα ΑΕΙ του 1982 απελευθέρωσε επίσης επιστημονικές δυνάμεις και στα παλαιότερα Πανεπιστήμια και συνέβαλε σε εκείνη τη φάση στην αναβάθμιση της έρευνας και εκεί.

Στο δεύτερο μισό της δεκαετίας 1980 δημιουργήθηκε ένας ακόμη εξαιρετικά κρίσιμος θεσμός για την έρευνα που ήταν το Εθνικό Γνωμοδοτικό Συμβούλιο Έρευνας (ΕΓΣΕ), στην πρώτη ανοικτή συνεδρίαση του οποίου μίλησε ο πρωθυπουργός Ανδρέας Παπανδρέου που πρόετρεψε τα Πανεπιστήμια και τα Ερευνητικά Κέντρα να εμφανίσουν εξωστρέφεια, προκειμένου να αναπτύξουν προγράμματα συνεργασίας με ιδιωτικούς φορείς με στόχο τη ανάπτυξη του τόπου· έδινε, δηλαδή, προτεραιότητα στη λεγόμενη εφαρμοσμένη έρευνα σε σχέση με τη βασική (υπενθυμίζω ότι η ΓΓΕΤ ανήκε στο Υπουργείο Ανάπτυξης και το ΕΓΣΕ γνωμοδοτούσε στον Υπουργό Ανάπτυξης). Θα επανέλθω στο θέμα αυτό, αφού προηγουμένως αναφερθώ στην εξαιρετική ποιότητα των μελών αυτού του πρώτου ΕΓΣΕ στο οποίο είχαν σημαντική εκπροσώπηση και οι επιστήμες του ανθρώπου και συμμετείχαν και Έλληνες που παρήγαγαν υψηλού επιπέδου επιστημονικό έργο στο εξωτερικό. Πρόεδρος της Επιτροπής για τις βιοϊατρικές επιστήμες ήταν ο καθηγητής Φαίδων Φέσσας, στο εργαστήριο του οποίου στο νοσοκομείο Αλεξάνδρα, στη δεκαετία του 1960, απομονώθηκε μία άγνωστη έως τότε παθολογική αιμοσφαιρίνη. Επίσης, στην ίδια Επιτροπή συμμετείχε και ο καθηγητής Στράτης Αβραμέας από το Ινστιτούτο Παστέρ στο Παρίσι. Το ΕΓΣΕ σήμερα έχει μετονομασθεί σε Εθνικό

Συμβούλιο Έρευνας και Τεχνολογίας (ΕΖΕΤ), διακεκριμένα μέλη του οποίου συμμετέχουν στο αφιέρωμα αυτό, με το άρθρο που ακολουθεί.

Η προτροπή του Ανδρέα Παπανδρέου για εξωστρέφεια δεν ήταν ένας λόγος κενός. Ήταν έκφραση της θέσης της Ευρωπαϊκής Επιτροπής που είχε ως στόχο την ανάπτυξη στην Ευρώπη της εφαρμοσμένης έρευνας. Έτσι, με δεδομένο ότι όλα τα ερευνητικά κονδύλια ήταν ευρωπαϊκής προέλευσης, το σύνολο σχεδόν των προγραμμάτων που προκηρύχθηκαν κατά τα επόμενα 15 με 20 χρόνια απαιτούσαν τη συμμετοχή μιας εταιρείας. Τούτο, τουλάχιστον στην Ελλάδα, δεν είχε τα προσδοκώμενα θετικά αποτελέσματα. Όπως έχει τονισθεί από πολλούς ερευνητές, ο αδύναμος κρίκος στην αλυσίδα σύνδεσης έρευνας και ανάπτυξης δεν ήταν η ανεπάρκεια του επιστημονικού δυναμικού αλλά η ανεπάρκεια του ιδιωτικού τομέα και στο επίπεδο της εφαρμογής των επιστημονικών δεδομένων και στο επίπεδο της συγχρηματοδότησης των ερευνητικών προγραμμάτων. Η βιοϊατρική έρευνα υπέφερε περισσότερο από άλλους χώρους όπου υπήρχαν εταιρείες και στη Ελλάδα που επιδίωκαν την εισαγωγή στη παραγωγή τους νέων τεχνολογιών στηριγμένων στην επιστημονική έρευνα. Ειδικά η εφαρμοσμένη βιοϊατρική έρευνα διεξάγεται από τα εργαστήρια των ίδιων των μεγάλων φαρμακευτικών εταιρειών και των εταιρειών βιοτεχνολογίας σε συνεργασία ορισμένες φορές με εργαστήρια που διαθέτουν μια ειδική τεχνογνωσία. Ο ανταγωνισμός, βέβαια, σε διεθνές επίπεδο είναι τεράστιος. Έτσι, ο κανόνας ήταν ότι οι ελληνικές εταιρείες συμμετείχαν στα προγράμματα επιδιώκοντας να καλύψουν δικά τους λειτουργικά έξοδα από τη χρηματοδότηση του προγράμματος χωρίς να προσφέρουν ούτε μία δραχμή στην υποτιθέμενη συγχρηματοδότηση κράτους και ιδιωτικού τομέα. Παρ' όλα αυτά, πολλά ερευνητικά εργαστήρια κατόρθωναν να παράγουν σημαντικά ερευνητικά αποτελέσματα και να επιτυγχάνουν διεθνείς συνεργασίες που διευκόλυναν κατά πολύ το ερευνητικό τους έργο. Το πρόβλημα αυτό δεν αφορούσε μόνο την Ελλάδα αλλά και πολλές άλλες ευρωπαϊκές χώρες και στην ουσία υποβάθμισε τη βασική έρευνα στο σύνολο του ευρωπαϊκού χώρου, σε αντίθεση με την Αμερική και την Ιαπωνία, όπου πολύ γρήγορα έγινε κατανοητό το προφανές ότι η υψηλού επιπέδου βασική έρευνα είναι προϋπόθεση για την ανάπτυξη της εφαρμοσμένης. Τούτο έγινε κατανοητό και στην ΕΕ με αποτέλεσμα τη δημιουργία στα μέσα της δεκαετίας του 2000 του European Research Council (ERC), πρώτος πρόεδρος του οποίου ήταν ο Φ. Καφάτος. Το ERC χρηματοδοτεί ερευνητικά προγράμματα με μοναδικό κριτήριο την πολύ υψηλή ποιότητα της πρότασης και το βιογραφικό του προτεινόντος ερευνητή. Είναι ενδιαφέρον ότι αρκετά από τα προγράμματα του ERC που δόθηκαν σε έλληνες ερευνητές της νεότερης γενιάς που εργάζονται στην Ελλάδα σχετίζονται με άμεσο ή έμμεσο τρόπο με τις βιοϊα-

τρικές επιστήμες. Παράδειγμα, ο Γιώργος Σταθόπουλος που συμμετέχει με κείμενό του σε αυτό το αφιέρωμα. Η στροφή αυτή της ΕΕ εκφράστηκε και στα ερευνητικά προγράμματα που προκηρύσσονται και στην Ελλάδα, ιδίως με το πρόγραμμα «Αριστεία» το οποίο, αν δεν κάνω λάθος, είναι το μόνο πρόγραμμα που προκηρύσσεται συστηματικά τα τελευταία χρόνια. Όσον αφορά τα προγράμματα που προκηρύχθηκαν τα τελευταία χρόνια από το Υπουργείο Παιδείας, φαίνεται ότι πάσχουν από απίστευτη γραφειοκρατία, σε σημείο που υπάρχουν ερευνητές που μου έχουν δηλώσει ότι έχουν μετανιώσει που τα έχουν πάρει.

Μέσα στη δεκαετία του 2000 συνέβη και ένα γεγονός το οποίο μπορεί να θεωρηθεί ότι για τη βιοϊατρική έρευνα στην Ελλάδα έχει την ίδια σημασία με εκείνη της ίδρυσης του ΙΜΒΒ στη δεκαετία 1980. Αναφέρομαι στην ίδρυση του Ιδρύματος Βιοϊατρικών Ερευνών της Ακαδημίας Αθηνών. Στο ίδρυμα αυτό διεξάγεται υψηλού επιπέδου έρευνα σε μία μεγάλη γκάμα αντικειμένων. Επιστημονικός διευθυντής του ιδρύματος είναι ο Αργύρης Ευστρατιάδης, ο οποίος επέστρεψε στην Ελλάδα από τις ΗΠΑ, όπου επί μερικές δεκαετίες πραγματοποίησε εξαιρετικά υψηλού επιπέδου έρευνα, κατέχοντας τη θέση του καθηγητή της γε-

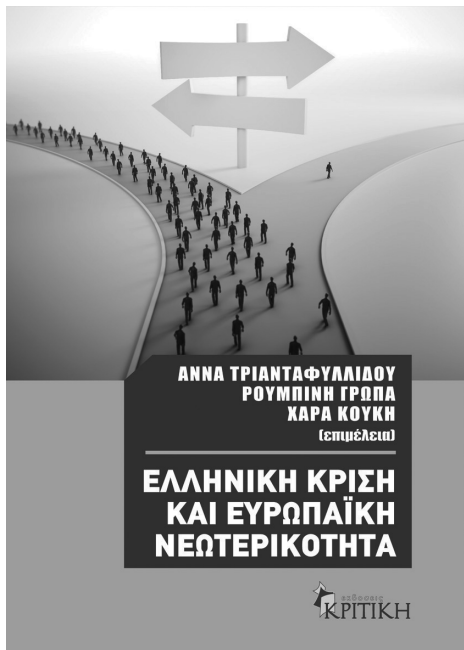
νετικής του ανθρώπου στην Ιατρική Σχολή του Πανεπιστημίου Columbia.

Τέλος, υπενθυμίζω ότι οι προτάσεις του Λευτέρη Παπαγιαννάκη για την Ανώτατη Εκπαίδευση στην Ελλάδα είχαν ως ραχοκοκαλιά την ίδρυση Υπουργείου Ανώτατης Εκπαίδευσης και Έρευνας, στο οποίο θα εντάσσονταν Ανώτατα Εκπαιδευτικά Ιδρύματα και τα Ερευνητικά Κέντρα της χώρας. Δυστυχώς, ο χώρος αυτού του κειμένου δεν επιτρέπει να αναπτυχθούν τα πλεονεκτήματα αυτής της πρότασης. Άλλωστε, οι προτάσεις του Λ. Παπαγιαννάκη έχουν περιληφθεί σε σχετικό βιβλίο, όπου μπορεί να ανατρέξει κανείς.¹ Δυστυχώς, οι παντός είδους αναμορφωτές του συστήματος δεν τόλμησαν ούτε καν να το σκεφτούν. Σχετική πρόταση για τη βιοϊατρική έρευνα περιλαμβάνεται στο επόμενο άρθρο αυτού του αφιερώματος.

ΣΗΜΕΙΩΣΗ

¹ Λευτέρης Παπαγιαννάκης, *Αντιπρόταση: οργάνωση και λειτουργία της ανώτατης εκπαίδευσης και έρευνας*, Πλέθρον, Αθήνα 2009.

Εκδόσεις Κριτική

Κείμενα:

Γιάννης Βαρουφάκης, Ρουμπίνη Γρώπα, Νικηφόρος Διαμαντούρος, Θάλεια Δραγώνα, Σταύρος Ζουμπουλάκης, Γιώργος Κατρούγκαλος, Χαρά Κούκη, Μάνος Ματσαγγάνης, Μαρία Πετμεζίδου, Ιωάννης Α. Τασόπουλος, Άννα Τριανταφυλλίδου, Λουκάς Τσοούκαλης

Άννα Τριανταφυλλίδου, Ρουμπίνη Γρώπα, Χαρά Κούκη (επιμ.)

Ελληνική κρίση και ευρωπαϊκή νεωτερικότητα

Πώς εξηγείται η παρούσα κρίση; Φταίνε οι εθνικές μας παθογένειες, η ιστορία της χώρας και ο ανεπαρκής εκσυγχρονισμός της; Ή μήπως είναι προϊόν μιας ευρύτερης κρίσης που περνάει η ευρωπαϊκή νεωτερικότητα; Σκοπός του βιβλίου δεν είναι να δώσει απόλυτες απαντήσεις, αλλά να προκαλέσει μια συζήτηση πάνω σε τέσσερις κεντρικές διαστάσεις της κρίσης, παρουσιάζοντας αντικρουόμενες απόψεις σχετικά με την οικονομία, τη νομική και πολιτική κουλτούρα, το σύστημα κοινωνικής πρόνοιας και τη θέση της θρησκείας στη σύγχρονη κοινωνία.

Στην αγοράία αντιπαράθεση συνθημάτων και ανέξοδων χαρακτηρισμών, ο συλλογικός αυτός τόμος εννοεί τα επιχειρήματα και τον ανταγωνισμό των ιδεών. Προωθεί έτσι τις αποχρώσεις και, κάπου κάπου, δίνει και πρακτικές απαντήσεις στα «βασικά». Δεν είναι λίγο!

Ν. Κ. Αλιβιζάτος
Καθηγητής Συνταγματικού Δικαίου,
Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών

Ποια είναι η σχέση κρίσης και νεωτερικότητας; Όσα συμβαίνουν στην Ελλάδα είναι καρπός μιας «ανολοκλήρωτης» νεωτερικότητας και ενός πολιτισμικού «δυσισμού» από τα οποία «πάσχει» η χώρα; Ή μήπως είναι φαινόμενα της ίδιας της κρίσης της νεωτερικότητας; Ο διάλογος που επιχειρεί το βιβλίο τούτο είναι μια δοκιμασία της σχέσης μεταξύ λόγου και εξουσίας.

Αντώνης Λιάκος
Καθηγητής Νεότερης Ιστορίας,
Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών